

INTERAKCIJE KULTURNIH ELEMENATA NA PRIMJERU ŽENSKOGA OGLAVLJA SJEV. DALMACIJE

JASENKA LULIĆ
Narodni muzej
Etnografski odjel
57000 Zadar
Narodni trg 1

UDK 391(497.18)
Izvorni znanstveni rad

Sjeverna Dalmacija je područje miješanja dinarske i jadranske kulture. Između jadranskog područja oslonjenog na Italiju, odnosno na čitav Mediteran, i dinarskog, koje je bilo pod stalnim utjecajem dinarskog područja u širem smislu, postojale su stalne veze prekidane jedino za vrijeme turskih ratova. Tu vezu potvrđuju npr. dinarski tipovi oglavlja i dinarski nazivi za jadranska oglavlja, kauri pužići koji su iz Afrike stizali na Jadran i dalje u unutrašnjost, svilovez na dinarskim oglavljjima. U samom oglavlju također su postojale sličnosti između ova dva područja: razdjeljak po sredini glave, uže vrpce koje su se upletale u pletenice za radni dan i šire (obično svilene) za svečane prilike, ista boja vrpce, biljni ukras, koji je na pokrivačama u istom ritmu s ostalim ukrasima, kod dinarskog oglavlja postaje glavni nosilac ukrasa, pranje kose u lukšiji i mazanje maslinovim uljem te vjerovanje da je kosa na dobroj osobi meka, a na lošoj oštra. Prvi svjetski rat najavio je zbližavanje ovih područja, npr. crvene marame (facoli) s paunovim perjem, klasjem i cvjetnim motivima. Poslije II. svjetskog rata, međutim, oglavlja počinju gubiti dotadašnje regionalne karakteristike i svoja prijašnja statusna određenja, dobivajući nova, s kojima se tek upoznajemo. Ova promjena upućuje i na mijenjanje izgleda sela, koje sve više poprima ne samo kulturna obilježja grada već i karakteristike masovne univerzalne kulture. U dinarskom i jadranskom području sjeverne Dalmacije bila su karakteristična ženska oglavlja, ali se na njima ogledaju i međusobni utjecaji koji potvrđuju postojanje stalnih veza između ova dva područja. Gubljenje regionalnih karakteristika u jadranskom području počinje već s I. svjetskim ratom, u nekim sredinama i ranije, a u dinarskom tek s II. svjetskim ratom.

Sjeverna Dalmacija je područje miješanja dinarske i jadranske kulture. Jadransko područje Sjeverne Dalmacije obuhvaća otoke od Oliba, Silbe i Premude na zapadu do Vrgade na istoku. Dinarsko područje obuhvaća Velebitsko Podgorje, Ravne Kotare i Bukovicu. Velike seobe naroda od 5. do 7. st., migracije od 15. do konca 18. st. prouzrokovane prodiranjem Turaka na Balkanski poluotok, neka doseljenja na otoke u 18. i 19. st. formirali su etničku sliku ovoga kraja. O svim tim događajima postoje povijesni izvori a seoska tradicijska kultura mnogim svojim sačuvanim elementima ili cjelinama i usmenom predajom potvrđuje ova kretanja.

Stariji pisani spomenici nastali su u 18. i 19. st. kada je tradicijska kultura bila predmet interesa putopisaca koji dolaze iz drugih viših kultura i promatraju je kao egzotičnu, te opisa učenijih ljudi toga kraja, ali tek koncem 19. st. Također se o njoj može nešto naslutiti ili doznati i iz povijesnih izvora, kao što su npr. različite darovnice i sl. Može se pretpostaviti da su se oblici života seoske tradicijske kulture sporije mijenjali zbog načina života, tj. uglavnom autarkičnoga načina privređivanja. Jedino su neki dijelovi jadranskoga područja preko pomorstva više kontaktirali sa

stranim svijetom, npr. otoci Silba, Ist, ili bili u čestu dodiru s gradom Zadrom, prema kojemu su imali određene radne obveze.

Materijalna kultura u užemu smislu pristupačnija nam je jer su mnogi materijalni predmeti sačuvani u originalu. Ovo se odnosi i na ženska oglavlja.

Oglavlja su vrlo značajan dio ženske nošnje, bogata ne samo ukrasima nego i značenjem koja nose. Vezana su uz dob, status, namjenu (radna ili svečana), te stoga na vrlo uočljiv način govore o statusu žene, prigodi za koju se nose, ali i o ženinoj umješnosti vezenja (npr. u dinarskom području). Pojedini oblici ženskih oglavlja upućuju na veze s drugim dinarskim područjem, npr. sa sjeverozapadnom Bosnom, gdje istodobno postoje u nekim predjelima isti oblici ili pokazuju vezu s mnogo daljim krajevima, npr. ženska oglavlja u jadranskom području sa slavenskim oglavlja ili pretpostavljaju određeni oblik, npr. usporedba *crvenkape* s japodskom kapom.

U Etnografskomu odjelu Narodnoga muzeja u Zadru postoji oveća zbirka ženskih oglavlja, a najstariji su primjerci iz polovice 19. st. U jadranskom i dinarskom području postojala su različita oglavlja, ali se u njima mogu vidjeti i međusobni utjecaji. Način češljanja djevojčice i žene također predstavlja sastavni dio ženskoga oglavlja, isto kao i nakit.

U dinarskomu području djevojčice su se češljale na *rogice*, tj. spojile bi lijevu i desnu pletenicu iznad uha a dvije straga, te bi dobijene dvije svezale u jednu. U pletenice je bila upletena *crljena kurdela* (crvena pamučna vrpca debljine 2-3 cm). Čim joj je dovoljno narasla kosa, djevojčici se plela jedna pletenica, *perčin*, koji joj je padao *niz kršće*. U *perčin* je također bila upletena crvena *kurdela*. Da bi pletenica bila deblja i ukrašenija u nju se mogla uplesti *kurdela* druge boje (zelena, plava, žuta). Starija bi djevojka u svečanim prilikama u pletenicu zatakla i šire *kurdele*, *pošte*, koje su slobodno padale niz *perčin*. Djevojka bi često u *kurdele* ili *pošte* zatakla *upletnjake* ili bi *perčin* bio ukrašen samo *upletnjacima* - *kurdelica* ili koža na kojoj su bili našiveni *ilici* (polukuglaste aplikacije s dvije duguljaste rupice za prišivanje, najčešće od srebrne legure, ili *cvancike*, *ilirik* i *napršnjak*). Na *upletnjacima* se kod udatih žena ukomponira i kauri pužić, koji je bio simbol plodnosti. Djevojka je glavu pokrivala stožastom kapom (poslije kapom ravna tjemena) od crvene čoje, tj. *crvenkapom*. Kapa bila je izvezena cijela ili samo po obodu i polovici, crnim svilenim i pamučnim koncem, ukrašena polukružnim lisnatim i štapičastim oblicima, viticama, stiliziranim cvjetovima. Starije su djevojke, udavače, na čeoni dio kape stavljale po 3 *dule* (vunene rozete), jedan biser, paunovo pero, a *cvancike* po cijeloj kapi. Količina *cvancika* ovisila je o imovnom stanju djevojke.

Već se na djevojačkomu oglavlju dinarskoga područja mogu primjetiti različiti utjecaji. Upletanje kose u pletenicu koja pada niz leđa karakteristično je za šire dinarsko područje. Pamučne ili svilene trake koje su se upletale u takvu pletenicu, utjecaj su iz jadranskoga područja, a u širem dinarskom prostoru, npr. sjeverozapadnoj Bosni, stavljala se pletenica od vune. Kauri pužići - *cyprea moneta*, koji su se znali naći na *ukošnjacima* bili su import iz južnih zemalja, pa to potvrđuje veze našega Primorja s istočnim Sredozemljem ili sjeverozapadnom Afrikom. *Crvenkapa*

se susreće samo u dinarskomu području. Osim u dinarskomu području Sjeverne Dalmacije *crvenkapa* se nosila u Dalmatinskoj zagori, sjeverozapadnoj Bosni, njome su pokrivala glavu djevojke ikavskoga govora u Livanjskom polju, zapadnoj Hercegovini, okolini Čajniča, na planini Bjelašnici, Sarajevskom polju, Zeničkoj vrhovini.¹ Ovakve kape nosile su se nekada i na otocima Dubrovačkoga Primorja, u dinarskim nošnjama zapadne Srbije u okolici Ivanjice.² Također su se ovakve kape nosile u zapadnoj Makedoniji u nevestinskoj planinskoj nošnji u okolici Debra.³ Slične dinarskima bile su i u kontinentalnim narodnim nošnjama u Grčkoj u okolici Megare, zatim u Eubiji i Epiru te u području Mati kod Merdita i Dukadina sjeverozapadne Albanije.⁴ Novac se na kapama susreće vrlo često. Kapa ovakva oblika utvrđena je kod ilirskoga autohtonog stanovništva ovog dijela Balkana, takva je npr. brončana japodska kapa. Novac koji se na kapama javlja također je karakterističan za čitavo ovo područje. U ostalim dijelovima širega dinarskog područja, npr. u sjeverozapadnoj Bosni, žene su preko kape nosile velike marame, tzv. *bošče*. Nestajanje stožastoga oblika *crvenkape* u Sjevernoj Dalmaciji kao i same *crvenkape* te češljanje kose u dvije pletenice i motanje oko glave nije istodobno u dinarskomu području. Tako u Velebitskomu Podgorju, koje je najviše vezano za jadransko područje, djevojke već s I. svjetskim ratom počinju nositi *facole* koji su najčešće u crvenoj boji sa šarama klasja, cvijeća, paunova perja. *Vaco* (Velebitsko Podgorje) se vezao sprijeda ili straga, a djevojke su mogle ići i bez njega. Kosu su plele u dvije pletenice i motale oko glave na jadranski način. U Ravnim Kotarima je između dva rata različita situacija. Djevojke se češljaju na jadranski način, ali u području koje gravitira jadranskomu kosu pokrivaju *facolom*, istim kao u Velebitskom Podgorju, dok u području, koje gravitira dinarskomu nose *crvenkapu*, ali najviše ravna tjemena. Pletenice se i dalje ukrašavaju crvenom *kurdelicom*, a u svečanijim prigodama i s više. *Ukošnjaci* se polako gube. *Crvenkapa* i *perčin* najdulje su se zadržali u Bukovici, do II. svjetskog rata, jer je ona najtješnje povezana s ostalim dinarskim područjem, ali i ovdje sve više prevladava *crvenkapa* s ravnim tjemnom. Tek s II. svjetskim ratom djevojke počinju nositi isti *facol* kao u Ravnim Kotarima i Velebitskomu Podgorju, ali pod njim prvo nose *perčin*, a tek kasnije češljaju kosu na jadranski način.

Udate žene uvijale su kosu od razdjeljka prema unutra do uha, te skupile u pletenice koje su padale na prsa. Ako su pletenice bile preduge, sprijeda bi ih pri kraju spojile *kurdelicom*, prebacile preko glave te pustile da padaju na prsa kao duple pletenice. U njih su upletale *kitnjake*, *upletnjake*. Glavu su pokrivala kvadratnom maramom koja se u Velebitskomu Podgorju i Ravnim Kotarima zvala *jašmak*, a *povezača* i *okrug*a u selima Ravnih Kotara i Bukovice, s miješanim stanovništvom. Srpsko stanovništvo tu vrstu oglavlja naziva *povezača*, a hrvatsko *okrug*a. Nosi se presložena u trokut tako da je dio koji pada niz leđa ukrašen i dobro vidljiv. Izrađena je od debljega ili tanjega pamučnog platna (žutice, lana), vune, pamuka i svile (svilovez) i tvorničkog pamuka (*bijeli jašmaci*). Dimenzija su od 75x76 do 107x102 cm, dok su *bijeli jašmaci* od 64x60 do 85x80 cm. Izuzev *bijelih jašmaka*, ostale marame imaju vez u obliku biljnih grana, često biljni križ. *Grana* dominira na dijelu koji pada niz leđa, a sastoji se od vitica, romba s rozetama ili kukama. Motivi su izvedeni u široku

rasponu boja u tehnici križića, pisanca, plosnog boda, zrnčanja, obameta, raspleta, čipke na batiće i tvorničke čipke. Uz granu je gotovo neizostavni dio oglavlja *mavez* (jedan ili dva), crvena pamučna tkanina, često ukrašen vezom, čipkom, brokatnom vrpcom; uz njega su i čipka, brokatne vrpce, rese od pamuka, raznobojne vunice, lana, svile, srmene rese sa šljokicama, itd. *Bijeli jašmaci* tvorničke su izrade (lansirano platno), u kutu vezeni bijelim pamukom, uz rubove toga kuta prišivena je bijela pamučna čipka ili tanko bijelo platno ili bijela tvornička čipka na batiće. Vez je šupljika, ovijanac, plosni bod, zrnčanje, a okolo bijela platnena tvornička čipka ili čipka pletena na kukicu. Najmladi su, a njihov se trag zadržao do danas.

Ovaj tip ženskoga oglavlja susreće se kod srpskoga stanovništva sjeverozapadne Bosne i tu se takva marama zove *krpa*, a kod ostalog stanovništva ovog područja *bošča*. Po vrsti motiva, organizaciji motiva i načinu vezanja utvrđene su veće sličnosti marame Sjeverne Dalmacije s nekim maramama iz Bosne. Tako npr. marama u srpskoj nošnji iz Imljana, okolica Kotar Varoši, u potpunosti odgovara *povezači* iz Bukovice, a po načinu odgovara vezanju *jašmaka*, dakle ženskom oglavlju Hrvatica⁵ (vidi sliku 1; vezanje *jašmaka*, oglavlje Hrvaticice). Isto je i s nošnjom na Tabli IX. iz Livanjskog polja⁶ s početka 20. st. Srpska nošnja iz okolice Glamoča⁷ u potpunosti odgovara *povezači* iz Bukovice, jedino se kao rubni ukras pojavljuju dva reda *maveza*. Ova vrsta ženskoga oglavlja javlja se međusobno nepovezano u dinarskom području te se može pretpostaviti⁸ da je to staro oglavlje u zapadnomu dijelu Balkanskoga poluotoka i da vjerojatno potječe od predslavenskoga balkanskog stanovništva, čemu idu u prilog i ilirski reljefi iz Bosne. U Sjevernoj Dalmaciji najstariji slikovni podatak o ovoj vrsti ženskoga oglavlja je iz 2. polovice 19. st. (*Die Serben an der Adria, 1878*).

Kratko vrijeme nakon II. svjetskoga rata djevojke nose razne šarene marame, postupno ih napuštajući. Starije žene nose *bijele jašmake, okruge, povezače* mnogo manjih dimenzija, bez ukrasa, s kupovnom čipkom na obodu. Žene povezače i dalje vežu na isti način, dok se *okrug*a zaspunji pod bradom *badačicom*, a krajevi svežu u čvor. Generacija žena srednje dobi gologlava je te kod mnogih prevladava i način češljanja, tj. frizure kao i u gradu.

U jadranskomu području djevojačka i ženska oglavlja posve su drukčija. Za razliku od dinarskoga, ovdje se nisu razlikovala oglavlja djevojaka i udatih žena, tj. način češljanja bio je isti, jedino je udata žena morala nositi *pokrivaču*, dok to za djevojku nije bilo pravilo. U jadranskomu području osjeća se jači utjecaj gradske sredine, a važno je napomenuti da su u nekim pomorskim sredinama između dva rata žene pratile modne časopise, što je utjecalo ne samo na nošnju i na oblikovanje ženskoga oglavlja kao dijela izgleda žene. Bitan dodatak ženskomu oglavlju na ovom području čine zlatne naušnice.

Čim bi djevojčici porasla kosa majka bi joj po sredini glave (uzduž i poprije-ko) učinila stazu, *razred, razduljak, škrinu*. Sprijeda, na tjemenu, bi na lijevoj i desnoj strani glave splela po jednu pletenicu koju bi spojila s odgovarajućom na zatiljku, a dobijene dvije svezale bi u jednu. Ova se frizura zvala *na rogljice*. Drugi je noviji način da se kosa sprijeda i straga splete u jednu pletenicu, te da se obje pletenice po

B)

sredini glave vežu *kurdelom* (pamučna vrpca), tzv. *kin-kin*. Djevojke i žene napravile su po sredini glave *razred, razduljak, škrimu*, kosu otraga splele u dvije pletenice, koje su omotale oko glave jednom ili dvaput, ovisno o duljini pletenica. U pletenice su se često upletale ponajviše crvene, žute, zelene, modre vrpce širine 2-3 cm, najčešće zvane *kurdele*. Za radni su dan bile od obična platna, a za svečane prilike svilene. One su ukrašavale i podebljale pletenicu ako je kosa bila tanka. *Kurdela* je često u čeonom dijelu bila pojačana vatom kako bi bila deblja. Glavu djevojaka i žena pokrivala je *pokrivača*, koja bi se zbog lagana ovijanja oko glave morala učvrstiti za pletenice *badačom, batotkom, bačenkom*, iglom s glavicom u obliku pupoljka, cvijeta, pjetlića, dvoglavog orla, strijelca, itd. *Pokrivača* je uži dulji rubac duljine 80-150 cm, najčešće 120-140 cm. Prirodne je boje, izrađena od lanenog i pamučnog platna ili pamučne tvorničke tkanine, konca, čipke, svile (svilovez). Ukras je izvezen vezom u tehnici plosnoga boda, ovijanca, lančanca, zrnčanja, šivane čipke, čipke na batiće, raspleta, šupljike, sve na lansiranomu platnu. Najčešći su ukras zvjezdice, dijagonalni križevi, cik-cak, kvadrati s upisanim krugom i rozetom, valovite pruge sa stiliziranim listom na stapci, nazupčane rozete poput kola, niz lisnatih oblika štapića. Paška *pokrivača* bila je na krajevima ukrašena šivanom paškom čipkom i čipkom na batiće.

Pokrivača se najčešće nosila tako da bi se lagano omatala oko glave, privezala otraga, a desni kraj padao je na prsa. Ispod nje vidjele su se pletenice. Paška *pokrivača* vezivala se tako da se položi na tjeme, na zatiljku se svaka strana podiže do iznad čela i prebacuje na suprotnu stranu. O nošenju *pokrivače* kao prevjesa doznaje se s portala paške crkve iz 16. st. Na otoku Olibu slaganje *pokrivače* bilo je kompliciranije: lijeva strana *pokrivače* prekrila je glavu i slobodno padala na leđa, dok bi se desni kraj uvio ili presložio u lub, koji bi se penjao počevši od desne strane zatiljka na lijevu i desnu stranu čela, spuštajući se na lijevi zatiljak, gdje bi se kraj zavezao.

Oslanjajući se na podatke o *pokrivači* u literaturi, možemo je pratiti od 14-20. st. na području Sjeverne Dalmacije. Najstarija sačuvana je lanena *pokrivača* sa zlatovezom iz druge polovice 14. st., a nalazi se u raki Sv. Šime u Zadru.⁹ Kao ornament na njoj se pojavljuje lik kralja i kraljice na oba kraja *pokrivače*. Po motivu i zlatovezu zaključuje se da je *pokrivača* pripadala nekoj bogatijoj osobi. Uz nju su još dvije, također lanene, jedna iz 16. a druga iz 17. st., prva ukrašena stiliziranim pticama na krajevima, izrađena u svili, a druga s biljnim i životinjskim motivima izvezenim u svili. Na portalu crkve u Pagu (16. st.) ovjekovječena je Pažanka s *pokrivačom* kao laganim prevjesom. Iz istoga je vremena i platnena *pokrivača* iz Velog Iža koja je padala niz obraze, a zvala se *jačmak*.¹⁰ Slična ovoj je *pokrivača* koju nosi mlada na uljanoj slici sa Silbe, 18. st. (vlasništvo Narodnoga muzeja u Zadru) kao i oglavlje udovice na zavjetnoj slici Gospe od Zečeva u kapeli ninske župne crkve (najkasnije početak 19. st.). Osim što se nosila kao prevjes, *pokrivača* se lagano omatala oko glave, vezala otraga, a desni kraj padao je na prsa. Tako se npr. na Velomu Ižu uz *jačmak* nosila i ovakva svilena *pokrivača*. Ovo isto potvrđuje i slika otočanke sa zadarskih otoka (Carrara, *La Dalmazia descritta*, Zadar, 1846; vidi sliku 2). M. Gavazzi navodi da se na jadranskomu području žensko oglavlje u obliku rupca naziva *pokrivača* te da ono ima značenje koje u drugim krajevima imaju riječi kao

rubac, marama, peča.¹¹ Tipu *pokrivače* odgovaraju oglavlja u obliku ručnika, ubrusa, zavoja, koji su karakteristični za panonsko-karpatško područje.¹² Na otoku Krku ovaj tip oglavlja se naziva *rub*.

Na koncu 19. st. *pokrivače* sve više zamjenjuju *facoli* (*facio, haco, hacol, vaco, vacol*), koje nose i djevojke i žene. To su kvadratne marame, 65-80 cm, s razlikom u stranicama najviše nekoliko centimetara. *Facoli* su od tvorničkoga pamuka, vunice, platna, svilenog brokata, najčešće vinocrveni, čokoladno smeđi, žuti, modri, a najčešći su ukras cvjetovi, listovi, cvjetne grančice, žitno klasje i paunova pera. U početku su vezali *pod bradu* a kosa se vidjela sprijeda. Pri radu su se vezali straga (*zabodulili*) ili bi se krajevi podigli na tjeme. Djevojke i mlade žene ubrzo i u svečanijim prilikama vežu *facol* otraga. Razlike između djevojačkih i ženskih *facola* bile su jedino u tamnijoj boji *facola* kod žena. Djevojački su svjetlijih boja, najčešće s biljnim ukrasom, a između dva rata djevojke počinju nositi *facole* s paunovim perjem koje ih štiti od zlih pogleda i osigurava bračnu vjernost. S II. svjetskim ratom nestaje i nošenje *facola*, koji se kao trag prošlosti vide još samo na starijim ženama.

U Etnografskomu odjelu Narodnoga muzeja u Zadru među oglavljem Sjeverne Dalmacije nalaze se i neka oglavlja koja upućuju na veze jadranskoga i dinarskoga područja. Tako su npr. s otoka Paga iz Poveljane i Vlašića dva *jašmaka* koja se tu tako i nazivaju. Sigurno je da ova pojava može upućivati i na podrijetlo stanovništva ovih mjesta. Važno je spomenuti i mjesto Pag na istoimenom otoku kao jednu urbanu cjelinu, koju karakterizira jadransko oglavlje, tzv. *pokrivaca* čiji su rubovi ukrašeni paškom čipkom.

Stariji *jašmak* s konca 19. st. je iz Poveljane, inv. br. 1404. Izradila ga je žena koja je rođena u Ljupču, pa se može pretpostaviti da je bila pod utjecajem onoga što se nosilo u Ljupču. *Jašmak* je od bijela platna, vezen u jednomu kutu crvenom, zelenom, modrom i narančastom vunom, a do veza je prišivena šarena uzorkovana tvornička vrpca i kite od žute srme. Vez izrađen vunicom pokazuje također dinarski utjecaj jer je vez vunicom na ženskim oglavljinama karakterističan za čitavo dinarsko područje. Ornament je geometrijski ili stiliziran biljni, grana s tri rasčlanjena veća cvijeta i nekoliko manjih. Vez je izrađen u tehnici križića i pisanca. Drugi je *jašmak* iz Vlašića, inv. br. 1371, oko I. svjetskoga rata, vezen bijelim koncem. Ornament je stilizirani biljni (cvjetovi s lisnatim viticama).

Drugi identičan primjer je s obale, i to iz Ražanca i Dikla. Četiri *jašmaka* (inv. br. 1745, 1746, 1747 i 1748) su iz Ražanca (godine oko 1900.). Jedan je *jašmak* od lanena, a ostali od pamučna platna. Laneni *jašmak* vezen je raznobrojnomo vunicom i svilom, a pamučni svilom. Ornamentat je geometrijski stilizirani biljni. Na dvije strane koje zatvaraju ukrašenu kut *jašmaka* nalazi se šarena svilena vrpca i srmene rese (inv. br. 1747). Inv. br. 1748 je bez crvenog platna i rubne čipke, a kod *jašmaka* inv. br. 1745 rubni ukras je rasplet. Ukras je izrađen u tehnici križića, pisanaca, plosnoga veza.

Diklo je smješteno zapadno od Zadra, na obali. Iz Dikla je *jašmak* inv. br. 425, koji je u kutu vezen bijelim pamukom. Uz rub je prišivena lanena čipka s resama. Marama je iz 2. polovice 19. st.

Dinarski naziv za jadransku vrstu oglavlja također upućuje na traženje veza s dinarskim područjem. Tako u Velomu Ižu postoji naziv *jašmak* za *pokrivaču*, inv. br. 845. Na rubovima je vezeno nešto bijeloga pamuka i prišivena je tvornička bijela čipka. Ovaj *jašmak* izrađen je prema narudžbi muzeja prema starinskomu uzorku (vidi sliku 3). M. Gavazzi navodi da se u Ižu sve do 1880. nosila *pokrivača* koja se zove *jašmak*.

U dinarskomu području također ima međusobnih utjecaja. *Jašmak* je naziv koji je karakterističan za hrvatsko stanovništvo, ali isti taj naziv koristi ponegdje i srpsko stanovništvo. Tako se, npr. u Zelengradu, općina Ožrovac, susreće naziv za ovu maramu, ali istodobno postoji i naziv *povezača* koji je inače karakterističan za srpsko stanovništvo. Obje su marame iz doba oko I. svjetskog rata. *Jašmak*, inv. br. 1203, ima sve karakteristike *povezača*, npr. kite od žute srme na dva ruba sa šljokicama oblika kolutića te vez zagasitijih tonova, a *povezača* kao ukras na dva ruba ima pamučnu bijelu čipku i guste kite od crvene vunice čvrsto usukane. Ukras na *jašmaku* je geometrijski stiliziran biljni: cvjetna grana s kvadratom od devet cvjetova i tri grančice s po jednim većim cvijetom i sitnim cvjetnim oblicima. *Povezača* (inv. br. 1273) ima stilizirani biljni križ.

Iz Donjih Biljana (općina Benkovac) u Muzeju se nalazi *curški jašmak* (inv. br. 1536) iz doba oko I. svjetskog rata. Ovo je trokutna marama (kvadrat koji je naknadno prerezan nepravilno u trokut), ukrašena je na isti način kao i sve ostale marame ove vrste. Ovdje se opet susreće naziv *jašmak* kod srpskog stanovništva. Isto je i za *jašmak*, inv. br. 665 iz Smokovića, ali ga u ovom slučaju nosi udata žena.

Također je bilo slučajeva da u hrvatskomu selu bude srpski naziv za maramu, npr. *povezača* u Buliću, općina Benkovac (inv. br. 2210). Ova je *povezača* iza 1900. godine.

Kao poseban slučaj treba izdvojiti istu ovakvu maramu, ali pod nazivom *bošča* (inv. br. 1064/H) iz Golubića (općina Knin). *Bošča* je, inače, naziv za ovakve marame u sjeverozapadnoj Bosni.

Između jadranskoga područja oslonjena na Italiju, odnosno na čitav Mediteran, i dinarskoga, koje je bilo pod stalnim utjecajem dinarskoga područja u širem smislu, postojale su stalne veze prekidane jedino za vrijeme turskih ratova. Tu vezu potvrđuju npr. dinarski tipovi oglavlja i dinarski nazivi za jadranska oglavlja, kauri pužići koji su iz Afrike stizali na Jadran i dalje u unutrašnjost, svilovez na dinarskim oglavljujima. U samom oglavlju također su postojale sličnosti između ova dva područja: razdjeljak po sredini glave, uže vrpce koje su se upletale u pletenice za radni dan i šire (obično svilene) za svečane prigode, ista boja vrpce, biljni ukras, koji je na *pokrivačama* u istom ritmu s ostalim ukrasima, kod dinarskoga oglavlja postaje glavni nosilac ukrasa, pranje kose u lukšiji i mazanje maslinovim uljem te vjerovanje da je kosa na dobroj osobi meka, a na lošoj oštra.

Prvi svjetski rat najavio je zbližavanje ovih područja, npr. crvenim *facolima* s paunovim perjem, klasjem i cvjetnim motivima. Napuštanje *crvenkape*, motanje pletenica oko glave, nošenje *facola*, označava prevladavanje jadranskog tipa oglavlja.

Poslije II. svjetskoga rata, međutim, oglašlja počinju gubiti dotadašnje regionalne karakteristike i svoja prijašnja statusna određenja, dobivajući nova, s kojima se tek upoznajemo. Ova promjena upućuje i na mijenjanje izgleda sela, koje sve više poprima ne samo kulturna obilježja grada nego i značajke masovne univerzalne kulture.

BILJEŠKE

1. dr. Miroslav Draškić, Narodne nošnje severozapadne Bosne II. str. 107
2. Isto
3. Isto
4. Isto
5. Z. Čulić, Narodna nošnja Bosne i Hercegovine, Tabla I
6. Isto, Tabla IX
7. Isto, Tabla XI
8. dr. M. Draškić, Narodne nošnje severozapadne Bosne II. str. 111
9. M. Gušić, Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru
10. V. Cvitanović, Nekadanji svadbeni običaji na otoku Ižu
11. M. Gavazzi, Pokrivača, Dubrovnik, 1954
12. dr. M. Draškić, Narodne nošnje severozapadne Bosne II. str. 117

LITERATURA

- N. Bruck-Auffenberg, Dalmatien und seine Volkskunst, Wien, 1911
Vladislav Cvitanović, Nekadanji svadbeni običaji na otoku Ižu, Zagreb, 1946
Zorislava Čulić, Narodne nošnje Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1963
Miroslav Draškić, Narodne nošnje severozapadne Bosne II, Zenica, 1972
Milovan Gavazzi, Pokrivača, Dubrovnik, 1954
Marijana Gušić, Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru, Radovi instituta J.A. u Zadru, 1965
Ivan Lovrić, Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice, Zagreb, 1948

INTERACTIONS OF CULTURAL ELEMENTS AS SEEN ON A WOMAN'S HEADGEAR OF NORTH DALMATIA

Summary

North Dalmatia is a region where the Dinaric and Adriatic cultures intermingle. The Adriatic area of North Dalmatia spreads from the island of Olib, Silba and Premuda on the west to the island of Vrgada on the east. The Dinaric region covers the strip along the foot of Velebit, Ravni Kotari and Bukovica. The Adriatic region, influenced by Italy and the entire Mediterranean was uninterruptedly connected with the Dinaric region, except during Turkish invasions. Such relation is proved by Dinaric names for Adriatic types of headgear, cyprea moneta imported from Africa to the Adriatic and passed further inland and silkwork on the headgear. The headgear itself also shows similarities between these two regions: the hair is parted in the middle; narrow ribbons were interwoven in plaits on weekdays, while wider ones (usually silk ribbons) were used on special occasions; the colour of the ribbons; the floral ornament rhythmically repeated together with others on the "pokrivača" is the main ornament on the Dinaric headgear; hair is washed in lye and is treated with olive oil; a kind person is believed to have soft hair while an evil one thick. World War II brought these regions closer together, e. g. by the use of red "facoli" of cashmere ornament, ears and floral motifs. The red cap and the red scarves were no longer worn neither was the plait rounded on the head which altogether meant that the Adriatic type of headgear was surpassed. After World War II however, headgear loses its regional and status features but is given new ones that we are about to study. Such change speaks of the village whose image is being transformed by accepting not only cultural urban characteristics but also those of a mass universal culture. Although typical, women's headgear in the Dinaric region and the Adriatic region of North Dalmatia reflected interrelations as a proof of continuous connections between these areas. Regional features in the Adriatic area begin to fade already at the time of World War I and even earlier in some parts. Those in the Dinaric region have been preserved till World War II.